

Deportarea persoanelor de naționalitate străină pe calea aerului

*Extras din cel de-al 13-lea Raport general,
publicat în 2003*

27. Încă de la începutul activității sale, CPT a examinat condițiile de detenție ale persoanelor private de libertate sub legislații străine, iar această problemă a fost tratată într-o secțiune a celui de-al 7-lea Raport general (CPT/Inf (97) 10, paragrafele 24 până la 36). CPT a stabilit în acel raport niște reguli de bază privind folosirea forței și a mijloacelor de constrângere în cadrul procedurilor de deportare a deținuților imigranți.

28. Vizitele efectuate după acel raport au dat posibilitatea CPT să-și îmbogățească cunoștințele asupra practicilor privind deportarea persoanelor de naționalitate străină pe calea aerului. În timpul acestor vizite, CPT s-a concentrat asupra procedurilor cuprinzând plecări forțate cu escortă¹, iar într-un număr de cazuri s-a adus în discuție, în special din cauza morții persoanei deportate, gradul mijloacelor de constrângere folosite și/sau declarații de maltratare. CPT nu și-a limitat examinarea la procedurile folosite la urcarea persoanei respective în avion și în timpul zborului; au fost monitorizate multe alte aspecte, precum detenția anterioară deportării, etapele parcurse pentru pregătirea întoarcerii deținutului imigrant în țara de destinație, măsurile luate pentru asigurarea unei selecții și instruirii adecvate a personalului din escortă, sistemele interne și externe de monitorizare a comportării personalului responsabil de escorta deportării, măsurile luate în urma unei încercări eșuate de deportare, etc.

29. Pentru a putea realiza un studiu detaliat al procedurilor și mijloacelor folosite în timpul deportării, CPT a obținut copii ale instrucțiunilor și directivelor relevante. A obținut, de asemenea, copii ale multor altor documente (statistici ale operațiunilor de deportării, ordine de numire a persoanelor din escortă, rapoarte de stabilire a escortei, rapoarte ale incidentelor care au avut loc, rapoarte în contextul procedurilor legale, certificate medicale, etc.) și a examinat echipamentul de constrângere corporală folosit în timpul operațiunilor de deportare. A organizat, de asemenea, interviuri detaliate, în diferite țări, cu cei care se ocupau de unitățile responsabile cu operațiunile de deportare și cu persoane care urmau să fie deportate, întâlnite la fața locului, unele dintre ele aduse înapoi la centrele de detenție în urma unor încercări de deportare nereușite.

¹ Procedurile de deportare tind să fie clasificate după un anumit număr de factori, precum gradul de folosire a forței, tipul de mijloace de constrângere folosit, și numărul de persoane care îl escortează pe cel deportat. De exemplu, una dintre țările vizitate recent făcea distincție între plecările unde nu s-a întâmpinat niciun fel de rezistență, plecările forțate fără escortă și plecări forțate cu escortă. În general, procedurile cele mai problematice au fost cele cuprinzând folosirea combinată a forței, a mai multor mijloace de constrângere și a unei escorte numeroase până la sosirea persoanei deportate în țara de destinație finală.

30. În urma acestor vizite, CPT a redactat un număr de linii directoare, care au fost recomandate țărilor în cauză. Pentru a asigura o largă aplicare a acestor linii directoare în toate statele semnatare ale convenției, Comitetul a decis să adune laolaltă cele mai importante principii și să le comenteze în cele ce urmează.

Bineînțeles, ceea ce urmează trebuie interpretat în lumina obligației fundamentale a statelor de a nu trimite o persoană într-o țară unde sunt motive întemeiate să se considere că ea ar fi în pericol să fie supusă torturii sau maltratării.

31. CPT recunoaște că va fi adesea o sarcină dificilă și incomodă să se emită un ordin de deportare pentru un cetățean străin care e hotărât să rămână pe teritoriul țării respective. Este de asemenea clar, în lumina tuturor observațiilor CPT din diferite țări – și în special din examinarea unui număr de dosare de deportare, conținând declarații de maltratare – că operațiunile de deportare pe calea aerului atrag un risc iminent de tratament inuman și degradant. Acest risc există atât în timpul pregătirilor pentru deportare, cât și în timpul zborului propriu-zis; el este inerent în folosirea unui număr de mijloace/metode individuale de constrângere, și e chiar mai mare când astfel de mijloace/metode sunt folosite combinat.

32. De la început trebuie reamintit că **este total inacceptabil ca o persoană care face obiectul unui ordin de deportare să fie abuzată fizic ca formă de convingere de a urca într-un mijloc de transport sau ca pedeapsă pentru că nu a vrut să urce**. CPT se bucură de faptul că această regulă se reflectă în multe dintre instrucțiunile relevante din țările vizitate. De pildă, unele instrucțiuni pe care CPT le-a examinat, interzic folosirea mijloacelor de constrângere cu scopul de a-l pedepsi pe cetățeanul străin pentru că se opune, sau care produc durere inutilă.

33. Fără îndoială, una dintre problemele majore care apar în cursul unei operațiuni de deportare este folosirea forței și a mijloacelor de constrângere din partea persoanelor din escortă. CPT recunoaște că aceste persoane sunt uneori obligate să folosească forța și mijloace de constrângere pentru ducerea la bun sfârșit a operațiunii; totuși, **forța și mijloacele de constrângere nu trebuie folosite mai mult decât este necesar**. CPT este mulțumit de faptul că în unele țări, folosirea forței și a mijloacelor de constrângere în timpul procedurilor de deportare este revizuită în detaliu, în lumina principiilor legalității, proporționalității și buneii cuviințe.

34. Problema folosirii forței și a mijloacelor de constrângere apare din momentul în care deținutul respectiv este scos din celula în care este ținut anterior deportării (fie că această celulă se află în clădirea aeroportului, într-o clădire de detenție, într-o închisoare sau o circă de poliție). Tehnicile folosite de personalul din escortă pentru imobilizarea persoanei căreia trebuie să i se aplice mijloace de constrângere corporală – precum cătușe de oțel sau benzi de plastic – necesită o atenție specială. În majoritatea cazurilor, deținutul va fi în posesia deplină a facultăților sale fizice, și capabil să se opună în mod violent încătușării. În cazurile în care se întâlnește rezistență, membrii escortei îl imobilizează pe deținut la pământ, cu fața în jos, pentru a-i pune cătușele. Imobilizarea deținutului în această poziție, în special având de suportat greutatea persoanelor din escortă asupra diferitelor părți ale corpului (presiune pe cutia toracică, genunchi în spate, imobilizarea gâtului), atunci când persoana în cauză se zbate, atrage riscul asfixierii poziționale².

² Vezi, în special, "Positional Asphyxia – Sudden Death", US Department of Justice, iunie 1995, și procedurile Conferinței "Safer Restraint", ținută la Londra, în aprilie 2002 sub egida UK Police Complaints Authority (cf. www.pca.gov.uk).

Există un risc asemănător când o persoană deportată, se zbate după ce a fost așezată pe scaunul din avion, iar membrii escortei o obligă prin forță să se aplece înainte, cu capul între genunchi, presând astfel cu putere cutia toracică. În unele țări, folosirea forței cu scopul de a obliga persoana respectivă să se aplece astfel în scaun este, de regulă, interzisă, această metodă de imobilizare fiind permisă numai dacă este absolut indispensabilă pentru îndeplinirea unei operații autorizate de scurtă durată, precum punerea, verificarea sau scoaterea cătușelor, și numai pe durata strict necesară acestei operațiuni.

CPT a specificat în mod clar că **folosirea forței și/sau a mijloacelor de constrângere capabile de a cauza asfixiere pozițională trebuie evitate ori de câte ori este posibil, și că orice astfel de acțiune desfășurată în circumstanțe excepționale trebuie să facă obiectul liniilor directe menite să reducă la minimum risul de a pune în pericol sănătatea persoanelor în cauză.**

35. CPT a observat cu interes directivele în vigoare din anumite țări, conform cărora trebuie să se renunțe la mijloacele de constrângere în timpul zborului (de îndată ce decolarea s-a încheiat). Dacă, în mod excepțional, a trebuit să se recurgă la mijloace de constrângere, deoarece persoana deportată a continuat să se comporte în mod agresiv, membrii escortei au fost instruiți să acopere membrele cetățeanului străin cu o pătură (ca acelea ce se dau în mod obișnuit pasagerilor), pentru a se ascunde mijloacele de constrângere de ochii celorlalți pasageri.

Pe de altă parte, instrucțiuni ca acelea urmate până de curând într-una dintre țările vizitate, în legătură cu cele mai problematice operațiuni de deportare, când persoanele deportate au trebuit să poarte scutece și au fost împiedicate să folosească toaleta pe tot parcursul zborului, din cauza presupusei lor periculozități, nu pot duce decât la situații degradante.

36. În plus față de evitarea pericolului de asfixiere pozițională, la care s-a făcut referire mai sus, CPT a recomandat în mod sistematic **o interdicere absolută a folosirii mijloacelor care pot duce la obstrucționarea parțială sau totală a căilor respiratorii (nas și/sau gură)**. Incidente grave care au avut loc în diverse țări în ultimii zece ani în cursul deportărilor, au pus în lumină pericolul considerabil pentru viața persoanelor respective, în cazul folosirii acestor metode (aplicarea benzii adezive la gură și/sau la nas, aplicarea unei perne sau a unei mănuși îmblănite pe față, lipirea feței de speteaza scaunului din față, etc.). CPT a atras atenția statelor semnatare ale convenției despre pericolul folosirii metodelor de acest fel încă din 1997, în cel de-al 7-lea Raport general al său. Acum observă că această practică este interzisă în mod expres în multe state semnatare și **invită statele care nu au făcut încă acest lucru să introducă fără întârziere prevederi în acest sens.**

37. Este esențial ca, în eventualitatea unei urgențe, când avionul se află în aer, salvarea persoanei deportate să nu fie împiedicată. Astfel, **trebuie făcută posibilă îndepărtarea imediată a oricăror mijloace care ar putea restrânge libertatea de mișcare a persoanei deportate, la ordinul echipajului aeronavei.**

Trebuie să se aibă de asemenea în vedere pericolele pentru sănătatea persoanei, legate de așa-numitul “sindrom al clasei a 2-a” (“economy-class syndrome”), în cazul persoanelor care sunt imobilizate în scaunele lor pentru perioade mai lungi³.

38. Două chestiuni speciale au fost avute în vedere de către CPT după vizitele în anumite țări: purtarea măștilor de gaze de către personalul din escortă, și folosirea de gaze imobilizante sau iritante pentru a-i scoate pe deținuții imigranți din celule, în scopul transportării lor la avion.

³ Vezi, în special, “Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial”, John Scurr et al, *The Lancet*, Vol. 357, 12 mai 2001.

În opinia CPT, **rațiunile de siguranță nu pot justifica purtarea măștilor de gaze de către personalul din escortă în timpul operațiunilor de deportare.** Această practică nu este de dorit în niciun fel, deoarece poate îngreuna într-o mare măsură identificarea celor responsabili în cazul declarațiilor de maltratare.

CPT are, de asemenea, rezerve foarte serioase în legătură cu folosirea gazelor imobilizatoare și iritante, în scopul de a-i ține pe deținuții recalitranti sub control, în timpul scoaterii lor din celule și ducerii lor la aeronavă. Folosirea acestor gaze în spații foarte înguste, precum celulele, atrage riscuri importante pentru sănătatea deținutului, cât și a personalului implicat. Personalul trebuie antrenat să folosească alte tehnici de control (de exemplu, tehnici de control manual, sau folosirea scuturilor) pentru a imobiliza un deținut recalitrant.

39. Anumite incidente, care au avut loc în timpul operațiunilor de deportare, au pus în lumină **importanța permiterii unui examen medical pentru deținuții imigranți înainte de implementarea deciziei de deportare.** Această precauție este necesară mai ales când se are în vedere folosirea forței și/sau a unor măsuri speciale.

În mod asemănător, **toate persoanele care au fost obiectul unei operațiuni de deportare eșuate, trebuie să fie supuse unui examen medical de îndată ce revin în detenție** (fie într-o circă de poliție, o închisoare, sau o clădire de detenție special proiectată pentru străini). În acest fel, se va putea verifica starea de sănătate a persoanei în cauză și, dacă este necesar, eliberarea unui certificat care să ateste eventuale vătămări. O astfel de măsură îi va putea proteja și pe membrii escortei împotriva declarațiilor nefondate.

40. În cursul mai multor vizite, Comitetului i-au fost aduse la cunoștință declarații despre injectarea deținuților imigranți cu medicamente având efect tranchilizant sau sedativ, pentru a se asigura o deportare fără dificultăți. Pe de altă parte, în alte țări s-a remarcat că instrucțiunile interziceau administrarea, împotriva voinței persoanei în cauză, a tranchilizantelor sau a altor medicamente menite să o țină sub control. **CPT consideră că administrarea de medicamente persoanelor care fac obiectul unui ordin de deportare trebuie întotdeauna să fie făcută pe baza unei decizii medicale luate pentru fiecare caz în parte. În afara unor situații excepționale clare și strict definite, medicamentele trebuie administrate cu acordul în cunoștință de cauză al persoanei respective.**

41. **Operațiunile implicând deportarea deținuților imigranți trebuie precedate de măsuri care să-i ajute pe cei deportați să-și organizeze întoarcerea, în special în ceea ce privește familia, serviciul și adaptarea psihică.** Este esențial ca deținuții imigranți să fie informați în suficientă măsură, cu mult timp înainte, de posibila lor deportare, pentru a se putea pregăti psihic cu privire la noua situație, a-i informa pe cei pe care doresc, și a-și recupera bunurile personale. CPT a observat că o amenințare constantă cu deportarea forțată, planând asupra deținuților care nu au primit informații anterioare despre data deportării lor, poate cauza o stare de anxietate care devine acută în timpul deportării și poate adesea să provoace un comportament agitat și violent. Legat de aceasta, CPT a observat că, în unele țări vizitate, exista un serviciu psiho-social, atașat unităților responsabile cu operațiunile de deportare, format din psihologi și funcționari sociali, care răspundeau, în particular, de pregătirea deținuților imigranți pentru deportare (prin dialoguri permanente, contacte cu familia din țara de destinație, etc.). Se înțelege de la sine că **CPT favorizează aceste inițiative și invită statele care nu au făcut-o încă, să înființeze astfel de servicii.**

42. Comportamentul adecvat în timpul operațiunilor de deportare depinde într-o mare măsură de calitatea personalului numit pentru serviciul de escortă. În mod clar, **personalul din escortă trebuie ales cu cea mai mare grijă, și trebuie să beneficieze de pregătire corespunzătoare, specifică, menită să reducă riscul maltratărilor la minimum.** Acesta nu era nici pe departe cazul în țările semnatare vizitate. Totuși, în unele țări, s-au organizat instruirii speciale (metode și mijloace de constrângere, managementul situațiilor de stres și conflict, etc.). Mai mult, anumite strategii manageriale au avut un efect benefic: numirea în escortă a persoanelor care s-au oferit, combinată cu rotație obligatorie (pentru a se evita sindromul epuizării profesionale și riscurile cauzate de rutină, și pentru a se asigura că personalul în cauză menține o anumită distanță emoțională față de operațiunile în care erau implicați), precum și furnizarea, la cerere, a sprijinului psihologic specializat pentru personal.

43. **Importanța stabilirii unor sisteme interne și externe de monitorizare într-un domeniu atât de sensibil precum deportarea pe calea aerului, nu poate fi negată.** CPT a observat că, în multe țări, sisteme de monitorizare specifice au fost introduse, din păcate, numai după incidente serioase, ca moartea deținuților deportați.

44. **Operațiunile de deportare trebuie să fie atent documentate.** Stabilirea unui dosar complet de deportare, care să fie păstrat pentru toate operațiunile efectuate de unitățile în cauză, este o cerință de bază. Informațiilor despre deportări eșuate trebuie să li se acorde o atenție specială și, în particular, motivele care au dus la abandonarea unei operațiuni de deportare (o decizie luată de echipa de escortă în urma unor ordine ale conducerii, un refuz din partea căpitanului aeronavei, rezistență violentă din partea persoanei deportate, o cerere de azil, etc.) trebuie să fie trecute la dosar în mod sistematic. Informațiile trecute la dosar trebuie să cuprindă fiecare incident și fiecare folosire a mijloacelor de constrângere (câtușe de mâini; câtușe de glezne; câtușe de genunchi; folosirea tehnicilor de auto-apărare; ducerea pe sus a deportatului la avion; etc.).

Se au în vedere și alte mijloace, de exemplu, audiovizuale, care sunt folosite în unele dintre țările vizitate, în special pentru deportări considerate problematice. În plus, se pot instala camere de supraveghere în diverse zone (coridoare de acces spre celule, traseul folosit de escortă și de persoana deportată până la vehiculul ce trebuie să-i transporte la avion, etc.).

45. **Este de asemenea benefic ca fiecare operațiune de deportare unde sunt prevăzute dificultăți să fie monitorizată de un director de la unitatea competentă, capabil să întrerupă operațiunea în orice moment.** În unele dintre țările vizitate, CPT a observat că existau controale făcute, atât în timpul pregătirii pentru deportare cât și în timpul îmbarcării, de către membri ai organismelor de supraveghere aparținând poliției interne. Mai mult, e adevărat că într-un număr mic de cazuri, membri ai organismelor de supraveghere au urcat în avion incognito și i-au monitorizat astfel pe deportat și pe membrii escortei până la sosirea la destinație. CPT nu poate decât să aprecieze aceste inițiative, mult prea rare în prezent în Europa.

În plus, CPT dorește să accentueze rolul pe care trebuie să-l joace **autoritățile de supraveghere externă (inclusiv legală), atât naționale cât și internaționale, în prevenirea maltratării pe timpul desfășurării operațiunilor de deportare.** Aceste autorități trebuie să urmărească îndeaproape toată desfășurarea operațiunilor, îndeosebi folosirea forței și a mijloacelor de constrângere corporală, și protecția drepturilor fundamentale ale persoanelor deportate pe calea aerului.